

การศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธ
ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
Student's Opinions on Buddhist Leadership Promotion Approaches of
Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus

ดร.บรรจง ลาวะลี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
Dr.Banjong Lawalee
Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus
Email: puysound1@hotmail.com

วันที่รับบทความ: 26 กันยายน 2565; วันที่แก้ไขบทความ 19 ธันวาคม 2565; วันที่ตอบรับบทความ: 30 ธันวาคม 2565
Received: September 26, 2022; Revised: December 19, 2022; Accepted: December 30, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด 2) เพื่อรวบรวมข้อเสนอแนะแนวทางการคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จำนวน 50 รูป-คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสอบถามสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า 1) ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดโดยรวมอยู่ในระดับมาก 2) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดเรียงลำดับตามจากมากไปหาน้อยได้แก่ ควรมีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้รู้จักชุมชนในพื้นที่เขตบริการของมหาวิทยาลัยโดยการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย รองลงมา คือ ควรมีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ของผู้นำตามแนวพระพุทธศาสนาผ่านกระบวนการจัดกิจกรรมโครงการให้นักศึกษาได้แสดงออกมากขึ้น และน้อยสุด คือ ควรมีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้รู้จักประมาณการใช้จ่ายอย่างประหยัด คุ่มค่า และประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

คำสำคัญ: ความคิดเห็น, นักศึกษา, ภาวะผู้นำเชิงพุทธ

Abstract

This research aims to 1) For the students' opinions on the guidelines for promoting Buddhist leadership of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus, 2) To collect recommendations, guidelines, and opinions of students towards the guidelines for promoting Buddhist leadership of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus. The sample consisted of 50 subjects student of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus. Statistics utilized for processing data embraced frequencies, percentages, means and standard deviations. The results showed that 1) Students' opinions towards the guidelines for promoting Buddhist leadership of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus Overall, it's at a high level. 2) Suggestions on ways to promote Buddhist leadership of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus is arranged in descending order, namely, students should be encouraged to become familiar with the community in the university's service area by organizing activities with the community both inside and outside the university. visionary leader There is a person who follows Buddhism through the process of organizing project activities for students to express more, and at the very least, students should be encouraged to be knowledgeable about spending economically, worthwhile and benefiting themselves and the public.

Keywords: Opinions, Student, Buddhist leadership

บทนำ

การจัดการศึกษาในปัจจุบันแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2560-2579) มีแนวคิดในการจัดการศึกษา (Conceptual Design) ยึดหลักสำคัญในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย หลักการจัดการศึกษาเพื่อปวงชน (Education for all) หลักการจัดการศึกษาเพื่อความเท่าเทียมและทั่วถึง (Inclusive Education) หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) และหลักการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคม (All for Education) อีกทั้งยึดตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs 2030) ประเด็นภายในประเทศ (Local Issues) อาทิ คุณภาพของคนทุกช่วงวัย การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรของประเทศ ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ และวิกฤตด้านสิ่งแวดล้อม โดยนำยุทธศาสตร์ชาติ (National Strategy) มาเป็นกรอบความคิดสำคัญในการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) จากแนวคิดการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ จึงได้กำหนดวิสัยทัศน์ไว้ ดังนี้ “คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21” โดยมี

วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา 4 ประการ คือ 1) เพื่อพัฒนาระบบและกระบวนการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ 2) เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นพลเมืองดี มีคุณลักษณะทักษะและสมรรถนะที่สอดคล้องกับบทบาทของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และยุทธศาสตร์ชาติ 3) เพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และคุณธรรม จริยธรรม รู้รักสามัคคี และร่วมมือผนึกกำลังมุ่งสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และ 4) เพื่อนำประเทศไทยก้าวข้ามก้ำกั๊กประเทศที่มีรายได้ปานกลาง และความเหลื่อมล้ำภายในประเทศลดลง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560)

ทั้งนี้ เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์และจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้น แผนการศึกษาแห่งชาติได้วางเป้าหมายไว้ 2 ด้าน คือ เป้าหมายด้านผู้เรียน (Learner Aspirations) โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคนให้มีคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (3Rs8Cs) ประกอบด้วยทักษะและคุณลักษณะต่อไปนี้ 3Rs ได้แก่ การอ่านออก (Reading) การเขียนได้ (Writing) และการคิดเลขเป็น (Arithmetic) 8Cs ได้แก่ ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณและทักษะในการแก้ปัญหา (Critical Thinking and Problem Solving) ทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม (Creativity and Innovation) ทักษะด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์ (Cross-cultural Understanding) ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีมและภาวะผู้นำ (Collaboration Teamwork and Leadership) ทักษะด้านการสื่อสาร สารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ (Communications, Information and Media Literacy) ทักษะด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร (Computing and ICT Literacy) ทักษะด้านอาชีพและทักษะด้านการเรียนรู้ (Career and Learning Skills) ความมีเมตตา กรุณา วินัย คุณธรรม จริยธรรม (Compassion) (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) อีกทั้งเสริมสร้างทักษะความรู้ ความสามารถทางรัฐศาสตร์แบบบูรณาการให้สอดคล้องกับศาสตร์พระราชาและยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 และมาตรฐานการอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2561 ผ่านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวิจัยพื้นฐานการบริการวิชาการ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และการบริหารจัดการ ทั้งนี้ ในแผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2564-2568) ได้กำหนดกรอบในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อให้การปฏิบัติการของแต่ละหน่วยงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมในระยะเวลา 5 ปีข้างหน้า โดยคำนึงถึงเป้าหมายการพัฒนาประเทศในระยะยาวภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และมีความสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องตามสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมโลกยุคปัจจุบันเพื่อให้สามารถก้าวเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ เป็นการเปิดโอกาสให้พลเมืองโลกอันมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม สามารถเข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และสามารถบูรณาการองค์ความรู้จากสหวิทยาการให้เกิดงานวิจัยในระดับสากล โดยเน้นการพัฒนาจิตใจและการน้อมนำปรัชญาพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา (Human

Wisdom) รวมทั้งการเยียวยาฟื้นฟูจิตใจให้มีคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อพัฒนามหาวิทยาลัยสุววิทยาคมที่ว่า “ร่วมพัฒนาพลเมืองโลก ด้วยการผสานแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ที่มั่นคง ให้ดำรงอยู่ในฐานะโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญาของมนุษย์ในอนาคต”(มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2564) สำหรับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด มุ่งผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพ มีความรู้ คู่ความดี มีทักษะชีวิต มีจิตอาสา พึ่งพาตนเองได้ สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ที่ 1 ปรัชญา สืบสาน ส่งต่อ ต่อยอด ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 และมาตรฐานการอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2561 กล่าวคือ “คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21”โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา 4 ประการ คือ 1) เพื่อพัฒนาระบบและกระบวนการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ 2) เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นพลเมืองดี มีคุณลักษณะทักษะและสมรรถนะที่สอดคล้องกับบทบาทของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติและยุทธศาสตร์ชาติ 3) เพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และคุณธรรม จริยธรรม รู้รักสามัคคี และร่วมมือผนึกกำลังมุ่งสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ 4) เพื่อนำประเทศไทยก้าวข้ามกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลาง และความเหลื่อมล้ำภายในประเทศลดลง (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) และในคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีมและภาวะผู้นำ (Collaboration Teamwork and Leadership) สอดคล้องกับคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์เกี่ยวกับมีความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี รู้จักใช้เหตุและผล มีระเบียบวินัย มีจิตอาสา มีการวางแผนในการทำงานและดำเนินตามแผนที่วางไว้ มีความรับผิดชอบและตรงต่อเวลา และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาผลการเรียนรู้ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบกล่าวคือ 1) นักศึกษามีภาวะผู้นำ รู้จักการใช้เหตุผล วางตนได้อย่างถูกต้องตามกาลเทศะ 2) นักศึกษามีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม 3) นักศึกษาสามารถวิเคราะห์ ประเมินสถานการณ์ และสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม 4) นักศึกษารู้จักวางแผนในการทำงาน และดำเนินตามแผนที่ได้วางไว้

จากความสำคัญและปัญหาดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา “การศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดโดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด 2) เพื่อรวบรวมข้อเสนอแนะแนวทางความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด อันจะส่งผลต่อการพัฒนาการนักศึกษาให้มีภาวะผู้นำเชิงพุทธ รู้จักการใช้เหตุผล วางตนได้อย่างถูกต้องตามกาลเทศะต่อไป

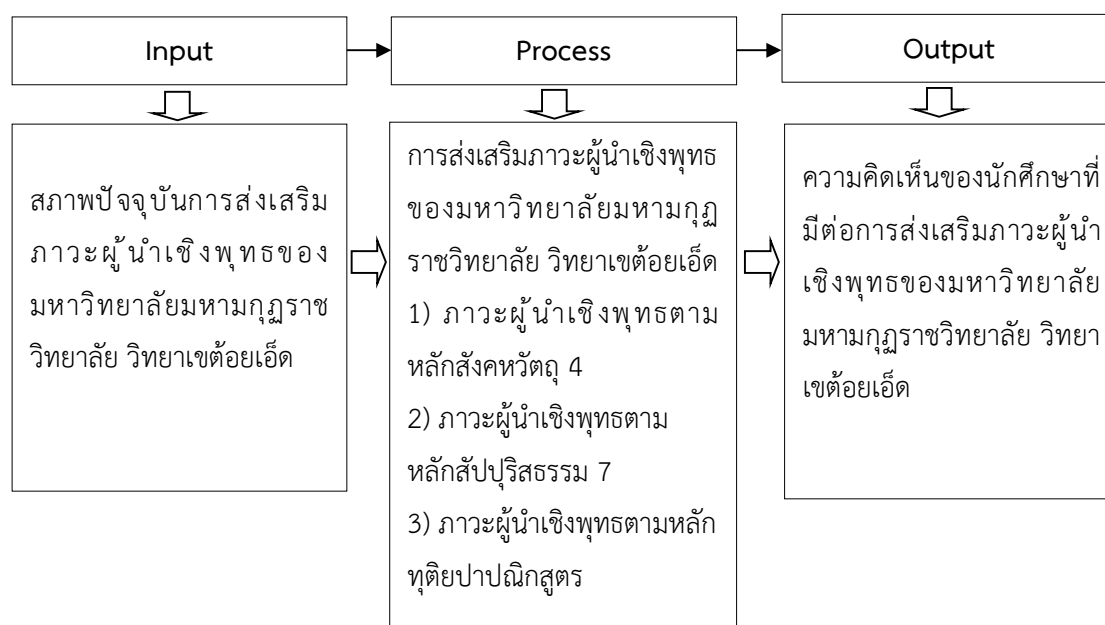
วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร
2. เพื่อรวบรวมข้อเสนอแนะแนวทางความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศรเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

1. ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร ปีการศึกษา 2565 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ นักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร ปีการศึกษา 2565 จำนวน 50 รูป-คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง
2. ขอบเขตเนื้อหาการวิจัยเรื่อง การศึกษาความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศรเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ซึ่งมีเนื้อหาประกอบด้วย 1) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น 2) แนวคิดเกี่ยวกับทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธ จากการศึกษา แนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังกล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยได้กำหนดสรุปกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) มีรายละเอียดดังนี้

3. ขั้นตอนของการวิจัย ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้ 1) ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา 2) รวบรวมข้อเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา ซึ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้ตอนที่ 1 ปลายัสนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ 2 ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏาตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา ลักษณะของแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) ตามวิธีการของลิเคิร์ต (Likert Scale)แบบสอบถามได้ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านโครงสร้าง และเนื้อหา (Construct and Content Validity)จากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 คน

5. การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ไว้ดังนี้1)นำหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา เพื่อขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยจากกลุ่มตัวอย่างวิจัย2) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยคณะผู้วิจัย3) ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถามและดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป

6. การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้1)นำแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาแล้วนำมาตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม แล้วนำมาจัดระเบียบข้อมูลแล้วดำเนินการให้คะแนนตามเกณฑ์2)นำคะแนนที่ได้ไปวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป (1) วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับปลายัสนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยการแจกแจงความถี่และค่าร้อยละ (2) วิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา โดยการหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน(S.D.) (3) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา โดยใช้ความถี่ (Frequency)3)นำเสนอผลการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัย

1. ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด โดยรวมทั้ง 3 ด้าน

ด้านที่	ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1	ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสังคหวัตถุ 4	4.11	.70	มาก
2	ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสัปปุริสธรรม 7	4.16	.72	มาก
3	ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักทศุติยาปาปนิคสูตร	4.06	.66	มาก
รวม		4.11	.69	มาก

จากตารางที่ 1 พบว่าความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดโดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมากมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.11 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านที่ 2 ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสัปปุริสธรรม 7 มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)= 4.16 รองลงมา ด้านที่ 1 ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสังคหวัตถุ 4 มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.11 และน้อยสุด ด้านที่ 3 ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักทศุติยาปาปนิคสูตรมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.06 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า

1) ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดด้านภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสังคหวัตถุ 4 อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.11 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 1 มีการส่งเสริมให้นักศึกษามีความเอื้อเฟื้อแบ่งปันของๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.27 รองลงมา ข้อที่ 2 มีการส่งเสริมให้นักศึกษามีการพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าวมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.25 และน้อยสุด ข้อที่ 4 มีการส่งเสริมให้นักศึกษามีความเป็นผู้มีใจเมตตาหรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)= 3.74

2) ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดด้านภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสัปปุริสธรรม 7 อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.16 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 3 มีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้รู้จักตนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.39 รองลงมา ข้อที่ 5 มีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้รู้จักกาลมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.28 และน้อยสุด ข้อที่ 6 มีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้รู้จักชุมชนมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=3.97

3) ความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธ ด้านภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักทศุติยาปาปนิคสูตรอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.06 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ข้อที่ 2 มีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้มีความ

เชี่ยวชาญเฉพาะด้านตามสาขาวิชา มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.19 รองลงมา ข้อที่ 3 มีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์และมีความรับผิดชอบต่อสังคม มีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=4.04 และน้อยสุด ข้อที่ 1 มีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ของผู้มองการณ์ไกลมีค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)=3.95

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

2.1 มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดด้านภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสังคหวัตถุ 4 เรียงลำดับตามจากมากไปหาน้อย คือ ควรมีการส่งเสริมให้นักศึกษามีความเป็นผู้มีความสม่ำเสมอหรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลายมากขึ้นร้อยละ 61.54 ควรมีการส่งเสริมให้นักศึกษามีการสงเคราะห์ อนุเคราะห์ตามกำลังความสามารถของตนเองหรือการประพฤติในสิ่งที่ เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นและส่วนรวม ร้อยละ 38.46 ตามลำดับ

2.2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดด้านภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสัปบุริสธรรม 7 เรียงลำดับตามจากมากไปหาน้อย คือ ควรมีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้รู้จักชุมชนในพื้นที่เขตบริการของมหาวิทยาลัย โดยการจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยร้อยละ 73.33 ควรมีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้รู้จักประมาณการใช้จ่ายอย่างประหยัด คุ่มค่า และประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม ร้อยละ 26.67 ตามลำดับ

2.3 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ด้านภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักทศุติยาปณิกสูตร เรียงลำดับตามจากมากไปหาน้อย คือควรมีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ของผู้นำ มีภาวะผู้ตามแนวพระพุทธศาสนาผ่านกระบวนการจัดกิจกรรมโครงการให้นักศึกษาได้แสดงออกมากขึ้นร้อยละ 56.25 ควรมีการส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ดีตามแนวพระพุทธศาสนาและมีความรับผิดชอบต่อสังคมผ่านกิจกรรมโครงการ ร้อยละ 43.75 ตามลำดับ

อภิปรายผล

จากข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยเกี่ยวกับความคิดเห็นของนักศึกษาต่อแนวทางการส่งเสริมภาวะผู้นำเชิงพุทธของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ดโดยรวมทั้ง 3 ด้าน อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อสามารถเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านที่ 2 ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสัปบุริสธรรม 7 รองลงมา ด้านที่ 1 ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักสังคหวัตถุ 4 มี และน้อยสุด ด้านที่ 3 ภาวะผู้นำเชิงพุทธตามหลักทศุติยาปณิกสูตรที่เป็นเช่นนี้เพราะทั้งนี้ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้กำหนดกรอบในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เพื่อให้การปฏิบัติการของแต่ละหน่วยงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นรูปธรรมในระยะเวลา 5 ปีข้างหน้า โดยคำนึงถึงเป้าหมายการพัฒนาประเทศในระยะ

ยาวภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และมีความสอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องตามสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมโลกยุคปัจจุบันเพื่อให้สามารถก้าวเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ เป็นการเปิดโอกาสให้พลเมืองโลกอันมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม สามารถเข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนา สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และสามารถบูรณาการองค์ความรู้จากสหวิทยาการให้เกิดงานวิจัยในระดับสากล โดยเน้นการพัฒนาจิตใจและการน้อมนำปรัชญาพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภูมิปัญญา (Human Wisdom) รวมทั้งการเยียวยาฟื้นฟูจิตใจให้มีคุณธรรมจริยธรรมมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อพัฒนามหาวิทยาลัยสู่วิสัยทัศน์ที่ว่า “ร่วมพัฒนาพลเมืองโลก ด้วยการผสมผสานแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ที่มั่นคงให้ดำรงอยู่ในฐานะโครงสร้างพื้นฐานทางปัญญาของมนุษย์ในอนาคต” (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2564) สำหรับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร มุ่งผลิตบัณฑิตที่มีคุณภาพ มีความรู้ คู่ความดี มีทักษะชีวิต มีจิตอาสา พึ่งพาตนเองได้ สอดคล้องกับวิถีที่ 1 ปรัชญา สืบสาน ส่งต่อ ต่อยอด ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 และมาตรฐานการอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2561 กล่าวคือ “คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของโลกศตวรรษที่ 21” โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา 4 ประการ คือ 1) เพื่อพัฒนาระบบและกระบวนการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ 2) เพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นพลเมืองดี มีคุณลักษณะทักษะและสมรรถนะที่สอดคล้องกับบทบาทของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติและยุทธศาสตร์ชาติ 3) เพื่อพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และคุณธรรม จริยธรรม รู้รักสามัคคี และร่วมมือผนึกกำลังมุ่งสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และ 4) เพื่อนำประเทศไทยก้าวข้ามกับดักประเทศที่มีรายได้ปานกลาง และความเหลื่อมล้ำภายในประเทศลดลง(สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2560) และในคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีมและภาวะผู้นำ (Collaboration Teamwork and Leadership) สอดคล้องกับคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์เกี่ยวกับมีความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี รู้จักใช้เหตุและผล มีระเบียบวินัย มีจิตอาสา มีการวางแผนในการทำงานและดำเนินตามแผนที่วางไว้ มีความรับผิดชอบและตรงต่อเวลา และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาผลการเรียนรู้ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบกล่าวคือ 1) นักศึกษามีภาวะผู้นำ รู้จักการใช้เหตุผล วางตนได้อย่างถูกต้องตามกาลเทศะ 2) นักศึกษามีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม 3) นักศึกษาสามารถวิเคราะห์ ประเมินสถานการณ์ และสภาวะการณ์ได้อย่างเหมาะสม 4) นักศึกษารู้จักวางแผนในการทำงาน และดำเนินตามแผนที่ได้วางไว้ สอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ ปยุตโต) (2545) ที่กล่าวว่าพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมสำคัญในการเป็นผู้นำไว้หลายหลักธรรมด้วยกัน เช่น ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร 4 ธรรมาธิปไตย สังคหวัตถุ 4 สปัจริยธรรม 7 และหุติยาปาณิกสูตร เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวถือเป็นการสร้างเสริมภาวะผู้นำให้เป็นผู้ที่มีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารจัดการทั้งสิ้น

ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัยธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้เพื่อประโยชน์สุขแห่งหมู่คณะองค์กรสังคมอย่างมั่นคง และยั่งยืนตลอดไป สอดคล้องกับพระครูวิจิตรปัญญาภรณ์ (2565) ที่กล่าวว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธในองค์การทางการศึกษาในยุคดิจิทัลบทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะผู้นำเชิงพุทธในองค์การทางการศึกษาในยุคดิจิทัล เป็นบทบาทที่สำคัญของผู้นำองค์กรทุกองค์กร ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐหรือองค์กรภาคเอกชนเป็นบุคคลที่จะนำพาองค์กรไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ หลักธรรมที่นำมาใช้กับภาวะผู้นำอย่างมีประสิทธิภาพ คือ ทศพิธราชธรรม พรหมวิหาร 4 ธรรมาธิปไตย สังคหวัตถุ 4 สัมปรัสนธรรม 7 และทศุติยาปณิกสูตร มีความสำคัญต่อองค์กรทุกระดับและถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้บริหารและบุคลากรในทุกระดับจะต้องตระหนักและให้ความสำคัญต่อหลักธรรมเพื่อนำไปบูรณาการพัฒนางานองค์การทางการศึกษาต่อไปและสอดคล้องกับงานวิจัยของรภัศรา พิมพ์า (2557) ได้ศึกษาภาวะผู้นำของนิสิตครูหลักสูตรการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ. 5 ปี) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒผลการวิจัยปรากฏว่า1)นิสิตครูหลักสูตรการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.5 ปี) ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มีลักษณะผู้นำของแต่ละประเภทอยู่ในระดับปานกลาง2) นิสิตครูหลักสูตรการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.5 ปี) ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ส่วนใหญ่เป็นผู้นำแบบจิตวิญญาณ3. ครูที่เลี้ยงนิสิตปฏิบัติการสอน และอาจารย์นิเทศก์ มีความคาดหวังให้นิสิต หลักสูตรการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ.5 ปี) ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ให้ภาวะผู้นำแบบผสมผสานและสอดคล้องกับงานวิจัยของสุปรียา ชำนาญพุฒิพร (2564, หน้า 77) ที่ได้ศึกษาบทบาทภาวะผู้นำของนักศึกษาสาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครองผลจากการศึกษาพบว่าบทบาทภาวะผู้นำนักศึกษสาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครองที่แสดงออกในเวทีการสนทนากลุ่มย่อย มีจำนวนน้อยคนมากที่จะกล้าแสดงความคิดเห็นหรือร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้เพราะขาดหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ในด้านความเป็นผู้ฝึกฝนความรู้หรือการใฝ่รู้ที่สม่ำเสมอและจริงจัง ดังนั้นการส่งเสริมภาวะผู้นำของนักศึกษา จึงเห็นควรให้มหาวิทยาลัยจัดการฝึกอบรมและสร้างกิจกรรมในการทำงานร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อสร้างประสบการณ์ในการทำงานเป็นทีม การประสานงาน การติดต่อสื่อสาร และความคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาที่มีคุณภาพเพิ่มขึ้นผลจากการศึกษาครั้งนี้จึงมีข้อเสนอแนะว่า มหาวิทยาลัยควรส่งเสริมกิจกรรมให้หลากหลายนอกเหนือจากกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และเน้นการมีส่วนร่วมของนักศึกษาให้มากขึ้น โดยครั้งแรกควรจัดอบรมนักศึกษาตามหลักสูตร ภาวะผู้นำแล้วคัดเลือกนักศึกษาที่เหมาะสมเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการนักศึกษาของมหาวิทยาลัย ควบคู่กับการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตามหลักคุณธรรม จริยธรรมของนักศึกษสาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 มหาวิทยาลัยควรส่งเสริมกิจกรรมการมีส่วนร่วมของนักศึกษาเพื่อการส่งเสริมภาวะผู้นำเพิ่มขึ้นด้วยกิจกรรมที่นอกเหนือจากกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

มหาวิทยาลัยควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมเพื่อส่งเสริมภาวะผู้นำเพิ่มขึ้นเพื่อให้นักศึกษามีคุณลักษณะ และทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ (Collaboration Teamwork and Leadership) สอดคล้องกับคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ เกี่ยวกับมีความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี รู้จักใช้เหตุและผล มีระเบียบวินัย มีจิตอาสา มีการวางแผนในการทำงานและ ดำเนินตามแผนที่วางไว้ มีความรับผิดชอบและตรงต่อเวลา และสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาผลการเรียนรู้ ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่อง “รูปแบบการส่งเสริมคุณลักษณะและทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ด้านภาวะผู้นำสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอริยธรรมาวาส” เพื่อให้สอดคล้องกับ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 ที่กล่าวคือ คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่าง มีคุณภาพ ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และการเปลี่ยนแปลงของ โลกศตวรรษที่ 21ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- พระครูวิจิตรปัญญารักษ์. (2565).ภาวะผู้นำเชิงพุทธในองค์การทางการศึกษาในยุคดิจิทัล. วารสารบัณฑิตสา
เกตปริทรรศน์. 7(1), 37-45.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ ปยุตโต). (2545). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : กองทุนอริยมรรค
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2564).แผนพัฒนามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ระยะ 5 ปี
(พ.ศ. 2564 –2568). สืบค้นเมื่อ 1 กันยายน 2565, จาก: <https://mbu.ac.th/mbu plan64-68/#>.
- รภัสศา พิมพา. (2557). ภาวะผู้นำของนิสิตครูหลักสูตรการศึกษาบัณฑิต (กศ.บ. 5 ปี).หลักสูตรปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2560).แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579.กรุงเทพฯสำนักงาน
เลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ.
- สุปรีชา ชำนาญพุดิพร. (2564).บทบาทภาวะผู้นำของนักศึกษาสาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง. วารสารสิ
รินธรปริทรรศน์.22(1), 778-791.